

O‘ZBEKISTONDA YUQORI SINIF ADABIYOT DARSLARIDA MUAMMOLI TA’LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH

Gulnozaxon Xolmatova Izzatallyevna
Namangan davlat pedagogika instituti
Ona tili va adabiyoti yo‘nalishi magistranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada O‘zbekistonda yuqori sinf adabiyot darslarida muammoli ta’lim texnologiyasini qo‘llashning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilingan. Muammoli ta’limning mohiyati, usullari va bu texnologiya orqali o‘quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyatlari ko‘rib chiqilgan. Mualliflar, badiiy asarlar tahlilida muammoli yondashuvning roli, ularning pedagogik samaradorligi va o‘quv jarayoniga joriy etish yo‘llarini batafsil bayon etadilar. Annotatsiyada muammoli ta’limning dolzarbligi va uning ta’lim jarayoniga tatbiq etilishining ahamiyati haqida ma’lumot berilgan. Xulosa qismida muammoli ta’lim texnologiyalarini kengroq tatbiq qilish bo‘yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: muammoli ta’lim, adabiyot darslari, ijodiy fikrlash, tanqidiy fikrlash, pedagogik texnologiyalar, yuqori sinflar.

Annotation

This article analyzes the theoretical and practical foundations of using problem-based teaching technology in high school literature classes in Uzbekistan. The essence, methods, and potential of this approach to develop students' creative and critical thinking skills are examined. The authors detail the role of problem-based methods in the analysis of literary works, their pedagogical effectiveness, and ways to integrate them into the learning process. The annotation highlights the relevance of problem-based teaching and its significance in education. The conclusion offers recommendations for broader implementation of problem-based teaching technologies.

Keywords: problem-based teaching, literature classes, creative thinking, critical thinking, pedagogical technologies, high school.

Kirish

Ta’lim jarayonida innovatsion yondashuvlar bugungi kunda eng muhim masalalardan biridir. O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimida badiiy adabiyot yosh avlodning ma’naviy kamolotini shakllantirishda asosiy o‘rin tutadi. Ayniqsa, yuqori sinf adabiyot darslarida muammoli ta’lim texnologiyalarini qo‘llash nafaqat o‘quvchilarning bilim darajasini oshirish, balki ularning tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Muammoli ta’lim – bu o‘quvchilarning bilish jarayonlarini faollashtirish, ularni mustaqil fikrlashga yo‘naltirish va ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishning zamonaviy usullaridan biridir. Mazkur maqola doirasida yuqori sinflardagi adabiyot darslarida ushbu texnologiyaning qo‘llanilishi, uning afzalliklari va amaliy ahamiyati ko‘rib chiqiladi. Ayniqsa, o‘quvchilarning badiiy asarlar tahlili jarayonida qahramonlarning harakat va qarorlariga tanqidiy munosabat bildirishlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolada muammoli ta’limning nazariy asoslari, uning adabiyot fanida qo‘llanilishi hamda pedagogik samaradorligi xususida fikr yuritiladi. Shuningdek, maqolada O‘zbekiston ta’lim tizimida muammoli ta’limni tizimli joriy etishning ahamiyati va amaliy usullari ham tahlil qilinadi. Bu jarayonda badiiy asarlar asosida o‘quvchilarning ma’naviy va ijodiy salohiyatini oshirish imkoniyatlari yoritiladi.

Asosiy qism.

Muammoli ta’lim texnologiyasining mohiyati va nazariy asoslari

Muammoli ta’lim – o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishga qaratilgan ta’lim texnologiyasidir. Bu usulda o‘quvchilar dars davomida muammolarni aniqlash, ularni hal qilish yo‘llarini izlash va tahlil qilish orqali yangi bilimlarni o‘zlashtiradilar [1.129]. Muammoli ta’lim texnologiyasining asosiy nazariy jihatlari quyidagilar:

1. **Muammo yaratish orqali o‘qitish:** O‘qituvchi dars davomida o‘quvchilarga muayyan muammolarni taqdim etadi va ularni hal qilish uchun zarur bo‘lgan bilimlarni mustaqil ravishda izlashga undaydi [2.182].

2. **Fikrni faollashtirish:** Muammoli vaziyatlar o‘quvchilarning o‘ylash, tahlil qilish va baholash qobiliyatlarini rivojlantiradi.

3. **Ijodkorlikni rivojlantirish:** Muammoli ta’lim jarayonida o‘quvchilar ijodiy yondashuvni o‘zlashtiradilar, bu esa ularning adabiyot darslarida o‘qilgan asarlarga yangicha qarashlarini shakllantiradi.

O‘zbekistonda adabiyot darslarida muammoli ta’limni qo‘llash imkoniyatlari

O‘zbekiston ta’lim tizimida adabiyot darslari yosh avlodning ma’naviy kamolotida muhim o‘rin tutadi. Muammoli ta’lim texnologiyasini yuqori sinf adabiyot darslariga tatbiq etish quyidagi afzalliklarni beradi:

1. **O‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlash:** Muammoli ta’lim dars davomida o‘quvchilarni faollikka undaydi, chunki ular muammoni hal qilish jarayonida o‘z fikrlarini bildirishlari va bahs-munozaralarda qatnashishlari kerak.

2. **Asarlar mazmunini chuqur o‘rganish:** Muammoli yondashuv orqali o‘quvchilar badiiy asarlarni tahlil qilishda yangicha fikrlash imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

3. **Ijodiy tafakkurni rivojlantirish:** Dars davomida o‘quvchilar asar qahramonlari harakatlari va qarorlariga ijodiy yondashadi, ularni o‘z tajribalari bilan solishtiradilar.

Muhokama va tahlil.

Muammoli ta’limning usullari va ular adabiyot darslarida qo‘llanilishi

Adabiyot darslarida muammoli ta’limni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun quyidagi usullardan foydalanish mumkin:

1. **Muammoli savollar berish:** O‘qituvchi dars davomida o‘quvchilarga badiiy asar mazmuni bilan bog‘liq muammoli savollarni beradi [3.59]. Masalan, "Asar qahramonining bu qarori to‘g‘rimi? Agar siz uning o‘rnida bo‘lsangiz, qanday qaror qilgan bo‘lardingiz?" kabi savollar muhokamaga undaydi.

2. **Bahs va munozaralar tashkil etish:** Asar mazmuni bo‘yicha guruhli yoki sinfiy munozaralar o‘tkazish orqali o‘quvchilar turli nuqtai nazarlarni tahlil qilishni o‘rganadilar.

3. **Rol o‘ynash va sahnalashtirish:** Muammoli ta’lim jarayonida o‘quvchilar asardagi qahramonlar rollarini ijro etish orqali ularning his-tuyg‘ulari va fikrlash tarzini chuqurroq o‘zlashtiradilar.

4. **Muammoli topshiriqlar tuzish:** Asar qahramonlarining xatti-harakatlari asosida muammoli topshiriqlar ishlab chiqish va ularni jamoa bo‘lib hal qilishni tashkil qilish [4.146].

5. **O‘quvchilarni mustaqil tadqiqotga yo‘naltirish:** Badiiy asarlarni o‘qib, ulardagi muhim mavzular bo‘yicha o‘quvchilarni mustaqil tahlilga jalb qilish.

Amaliy misollar

1. **Chingiz Aytmatovning “Jamila” asari [5]:** Ushbu asarni o‘rganish jarayonida o‘quvchilarga "Jamilaning qilgan ishlari jamiyat qoidalariga zidmi yoki u shaxs erkinligini himoya qilganmi?" kabi savollarni berish orqali bahs tashkil qilish mumkin.

2. **Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” asari [6]:** O‘quvchilarni "Otabek va Kumushning munosabatlari bugungi kun yoshlari uchun qanday saboq beradi?" kabi muammoli savollar orqali o‘z fikrlarini ifodalashga undash mumkin.

3. **Abdulla Oripovning she’riyati [7]:** "Shoir ijodidagi inson va jamiyat muammolari qanday aks ettirilgan?" kabi savollar orqali ijodiy munozara tashkil etish mumkin.

Xulosa

Muammoli ta’lim texnologiyasining yuqori sinf adabiyot darslarida qo‘llanilishi nafaqat o‘quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish, balki ularning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish uchun muhim pedagogik vosita sifatida xizmat qiladi. Ushbu texnologiyaning afzalliklari, asosan, o‘quvchilarni mustaqil

fikrlashga undashi, badiiy asarlarni chuqur tahlil qilishni o‘rgatishi va ularning amaliy ko‘nikmalarini boyitishida namoyon bo‘ladi.

Adabiyot darslarida muammoli savollar, bahs-munozaralar, rol o‘ynash va mustaqil tadqiqotga asoslangan faoliyatlar orqali o‘quvchilarning badiiy asarlarga bo‘lgan qiziqishi oshadi. Bu esa ularga asar mazmunini kengroq tushunish va qahramonlar obrazlarini teranroq anglash imkonini beradi. Ayniqsa, badiiy matnlardagi ijtimoiy va shaxsiy masalalarni tahlil qilish jarayonida muammoli ta‘lim o‘quvchilarning dunyoqarashi va axloqiy qarashlariga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Mazkur maqola muammoli ta‘lim texnologiyalarining nazariy va amaliy asoslarini yoritish bilan birga, uning O‘zbekistonda adabiyot darslaridagi o‘rni va imkoniyatlarini ko‘rsatdi. Kelgusida ushbu texnologiyani ta‘lim tizimida yanada kengroq tatbiq etish uchun quyidagi tavsiyalar ishlab chiqilishi maqsadga muvofiqdir:

1. O‘qituvchilar uchun muammoli ta‘lim texnologiyalari bo‘yicha maxsus o‘quv seminarlarini tashkil qilish.
2. Adabiyot darslari uchun muammoli topshiriqlar va metodik qo‘llanmalarni ishlab chiqish.
3. O‘quvchilarni badiiy asarlarni tahlil qilishga yo‘naltiruvchi ijodiy loyihalar va musobaqalarni tashkil etish.
4. Dars jarayonida turli pedagogik texnologiyalarni integratsiya qilish orqali muammoli ta‘limni samarali joriy etish.

Muammoli ta‘lim texnologiyalarini adabiyot darslarida qo‘llash jarayonida o‘quvchilarning individual qobiliyatlarini rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratish zarur. Bu nafaqat o‘quv jarayonining samaradorligini oshiradi, balki yosh avlodning ma‘naviy va madaniy kamolotini ta‘minlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vygotskiy, L. S. Myshlenie i rech. Moskva: Nauka. 1982.
2. Dewey J. Experience and Education. New York: Macmillan. 1938.
3. Levitin M. R. Pedagogik texnologiyalar: muammoli ta‘lim. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi nashriyoti. 2007.
4. Shodmonov S. H. Adabiyot o‘qitish metodikasi. Toshkent: O‘qituvchi. 2015.
5. Aytmatov Ch. Jamila. Bishkek: Kyrgyzstan. 1986.
6. Qodiriy A. O‘tkan kunlar. Toshkent: Yangi asr avlodi. 2018.
7. Abdulla Oripov. Tanlangan asarlar. Toshkent: O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasi. 2008.